

УДК: 37.012:37.013

Світлана Івашинова,

кандидат педагогічних наук, заступник директора Інституту
післядипломної педагогічної освіти

Київського університету імені Бориса Грінченка;

Олександр Ігнатів,

директор спеціалізованої школи № 23 м. Києва;

Ганна Долматова,

заступник директора спеціалізованої школи № 23 м. Києва

ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОГО АРТИСТИЗМУ

У статті представлено результати теоретичного дослідження змісту понять «акторська майстерність» та «артистизм» в науково-педагогічних дослідженнях; проаналізовано особливості прояву рівнів артистизму в педагогічній діяльності; представлено технологію розвитку педагогічного артистизму, що включає діагностичний інструментарій, програму навчального курсу (модулю) та засобів моніторингу успішності реалізації навчальної програми. В якості перспективних напрямів подальших досліджень пропонується уточнення змісту поняття «педагогічна майстерність» та його складових в сучасних реаліях, вивчення особливостей їх формування та розвитку в системі неперервної педагогічної освіти України тощо.

Ключові слова: *акторська майстерність, артистизм, підвищення кваліфікації, професійна компетентність; педагогічна діяльність.*

В статье представлены результаты теоретического исследования содержания понятий «актёрское мастерство» и «артистизм» в научно-педагогических исследованиях; проанализированы особенности и уровни проявления артистизма в педагогической деятельности; представлена технология развития педагогического артистизма, которая включает в себя диагностический инструментарий, программу учебного курса и средств мониторинга успешности программы. В качестве перспективных направлений дальнейших исследований предлагается уточнение содержания понятия «педагогическое мастерство» и его составляющих в современных реалиях, изучений особенностей их формирования и развития в системе непрерывного педагогического образования Украины.

Ключевые слова: *актерское мастерство; повышение квалификации; профессиональная компетентность; педагогическая деятельность.*

The article presents results of theoretical examination of the sense of concepts «acting technique» and «artistry» within the context of scientific and pedagogical researches; the author analyzes peculiarities of expression of artistry levels in the pedagogical activity; the authors indicate the technology

for pedagogical artistry development, which includes diagnostic instruments, a program for the educational course (module), and measures for monitoring success of educational program realization. The Institute of Postgraduate Pedagogical Education has implemented the gained results within a regional experiment, which will be conducted at eight schools of Kyiv in 2016–2020. Prospect directions of further researches consist in specification of the sense of the concept «pedagogical technique» and its components under current conditions, examination of peculiarities of their formation and development in the system of lifelong pedagogical education in Ukraine.

Key words: acting technique, artistry, qualification enhancement, professional competence, pedagogical activity.

Постановка проблеми. Серед ключових здібностей, необхідних вчителю для успішного вирішення професійних завдань, педагогічний артистизм займає одну із ключових позицій. Здивувати, захопити та утримати увагу учня на уроці може вчитель, що не тільки досконало володіє змістом навчального предмету та методикою його викладання, а й голосом, мімікою та жестикуляцією, використовує риторичні прийоми впливу на слухачів. Необхідні для цього знання, вміння та досвід їх використання на практиці формуються в процесі опанування змістом навчального курсу «Педагогічна майстерність» [8]. Розділ «Акторська майстерність в педагогічній діяльності» акцентує увагу на спорідненості та відмінностях акторської та педагогічної дії; вказує на важливість таких аспектів як сценічний рух, сценічне мовлення, риторика тощо. Однак обмежений бюджет часу (4 години, з них 2 – лекція та 2 – семінар) очевидно недостатній для формування відповідної компетентності. Педагогічні працівники можуть розвинути власні здібності за рахунок опанування змістом навчального модулю «Театральна педагогіка», який пропонується слухачам курсів підвищення кваліфікації, однак вплив на рівень відповідної компетентності обмежується обсягом модулю, розподілом бюджету часу між лекційними, самостійними та практичними заняттями; періодичністю проходження курсів підвищення кваліфікації. Таким чином, ні під час навчання у педагогічному вищому навчальному закладі, ні в системі післядипломної педагогічної освіти не забезпечується системний вплив на одну із важливих складових педагогічної майстерності.

Як наслідок, переважна більшість опитаних вчителів загально-освітніх навчальних закладів відчуває помітні утруднення, пов'язані з виступом перед незнайомою аудиторією (до 70 %), проведенням відкритих уроків (до 80 %), відчувають дискомфорт під час тренінгів, в яких використовуються елементи театралізації (до 75 %). При цьому потребу в спеціально організованому розвитку акторської майстерності відчувають до 45 % респондентів, а безпосередньо взяти участь в такому навчанні (за умови його включення до змісту підвищення кваліфікації) готові близько

63 %. Впровадження інтегрованого практичного навчального курсу, орієнтованого на розвиток педагогічного артистизму, за оцінками респондентів, сприяло б професійному розвитку педагогічних працівників та було б корисним не лише молодим спеціалістам, а й педагогічним працівникам із значним досвідом. Очевидно, що забезпечення необхідного рівня акторської майстерності педагогічних працівників можливе за умови визначення науково обґрунтованого змісту, форм та методів навчання в системі післядипломної педагогічної освіти, розробки діагностичного інструментарію та засобів моніторингу успішності навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На важливість акторської майстерності як складової педагогічної технології вказують автори ряду наукових досліджень, присвячених різноманітним аспектам професійної педагогічної діяльності. Особливість та спільна риса професій актора і педагога полягає в тому, що одним із необхідних вмінь є вміння утримати увагу людей та керувати настроєм аудиторії. І. А. Зязюн стверджував, що у педагогічній діяльності взаємовідношення з аудиторією залежить від самопочуття педагога, аналогічного за своєю природою зі сценічним самопочуттям актора, адже і педагог, і актор повторюють відомий їм матеріал та мають спільну задачу: «зробити постійно повторюваний процес по-новому творчим» [4]. Аналізуючи спільне та відмінне в сценічній та педагогічній дії, І. А. Зязюн підкреслював, що «...і актор, і педагог, як і в житті, мусять набути досвіду по-справжньому бачити, слухати, мислити, переживати... Якщо акторові доводиться на сцені по-новому вчитися всього, що йому вже знайоме в житті, то педагогові слід навчатися бути природним, самим собою, тобто вчителем з поглибленим баченням життя крізь призму своєї професії. Та йому не завадить і систематично тренувати органічність дії для умов публічності» [9, с. 86]. Ю. Л. Львова стверджує, що «акторське мистецтво, театралізація потрібні вчителю не для того, щоб кожного разу, спілкуючись з учнями, грати ту чи іншу роль, а для того, щоб залишаючись самим собою, результативно здійснювати задумане педагогічне дійство, знати, як успішно творити педагогічний акт не на приблизному очікуванні дива, а на основі розрахованої педагогічної техніки» [7, с. 139]. В наукових публікаціях, присвячених порівняльним дослідженням педагогічної та акторської діяльності, увага приділяється окремим елементам (М. В. Ємельянова та інші [2, с. 31]), показникам діяльності (О. В. Жорник [3]); функціям артистизму (Л. Г. Кайдалова, Н. Б. Щокіна, Т. Ю. Вахрушева [6, с. 85]), акторським вмінням тощо.

Мета статті – проаналізувати зміст наукових публікацій, присвячених питанням педагогічного артистизму; уточнити зміст ключових понять, зміст навчального курсу та засоби його реалізації, тобто технологію розвитку педагогічного артистизму.

Виклад основного матеріалу дослідження. В науково-педагогій та

методичній літературі, присвяченій різноманітним аспектам педагогічної освіти та професійної діяльності наголошується на важливості акторської майстерності педагогічних працівників та проводяться певні паралелі між педагогічною та сценічною діяльністю. Порівняльний аналіз, проведений О. В. Жорник [3], мав на меті виокремленні спільних, близьких за сутністю та відмінних показників вказаних. Однак запропонована автором класифікація, побудована на об'єкт-суб'єктній методологічній основі, потребує уточнення та переосмислення, оскільки автор розглядає особистість учня одночасно об'єктом та суб'єктом педагогічної діяльності, що суперечить суб'єкт-суб'єктній парадигмі сучасної освіти, побудованій на основі компетентнісного підходу.

Аналіз науково-педагогічних досліджень дає підстави стверджувати, що розуміння феномену акторської майстерності як складової педагогічної майстерності є некоректним. Умовою та проявом акторської майстерності є артистизм, який визначається як здатність до перевтілення та цілісна система особистісних рис, котрі сприяють вільному самовираженню особистості. На думку І. І. Сергеевої, «у структурі особи педагога артистизм як здібність до органічного існування і ефективної дії в умовах педагогічного процесу, пов'язана разом із знаннями вчителя і розвитком педагогічного мислення, а також з оволодінням мистецтвом самовираження, умінням саморегуляції психічного стану, конструювання «партитури педагогічного спілкування», умінням ставити і вирішувати надзадачу дії» [11]. Саме артистизм є здібністю, умовою та складовою акторської та педагогічної діяльності, пов'язаною із самовираженням, процесами саморегуляції психічного стану та використанням їх для досягнення поставленої мети (у випадку з педагогічною діяльністю – дидактичною, у випадку з акторською – естетичною).

Артистизм як здібність. Якщо розглядати артистизм як певний комплекс психологічних характеристик особистості, то перелік цих характеристик носить конкретний характер, а його наявність може бути підтверджена даними емпіричних досліджень. Вивчення типів акцентуації особистості артистичних педагогів з використанням тесту-опитувальника К. Леонгарда – Г. Шмішека (за даними, наведеними О. С. Булатовою [1]) підтвердило наявність наступних характерних рис: фантазування (здатність викладача до творчої уяви); гіпертимність (часто піднесений настрій і жадоба діяльності); емотивність або сенситивність (підвищена чуттєвість, багатство почуттів і емоцій), імпровізація (вміння учителя «за допомогою інтуїтивного пошуку, надати уроку характеру безпосереднього розвитку; «оживлення» його свіжими фарбами», які надають мові, жестам, поведінці викладача ефективності, колоритності, виразності, експресії). Таким чином, виявлення в процесі психологічного тестування вказаного переліку якостей засвідчить наявність у респондента комплексу необхідних характеристик, які віднесені нами до категорії «здібність».

Артистизм як умова професійної діяльності. Якщо проаналізувати відмінності між акторською та педагогічною діяльністю, то очевидним є висновок стосовно того, що артистизм є необхідною, але не достатньою умовою здійснення педагогічної діяльності. Більш важливими складовими професійної компетентності є володіння методикою навчання, фахові знання з предмету що викладається, мотивація до професійної педагогічної діяльності. В акторській діяльності питома вага артистизму більш значна і грає вирішальну роль у її результативності.

Артистизм як складова педагогічної діяльності. В якості складової педагогічної діяльності артистизм проявляється безпосередньо в процесі взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу, в першу чергу – з учнями, як цільовою аудиторією педагогічного впливу. Згідно результатів наукових досліджень, педагогічний артистизм має різні рівні прояву. За І. Ф. Ісаєвим [5, с. 77] виділяються чотири рівні його сформованості: адаптивний, репродуктивний, евристичний та креативний. При цьому адаптивний рівень педагогічного артистизму визначається автором як наявність фізіологічних і психологічних задатків; репродуктивний рівень передбачає більш високу оцінку педагогом ролі педагогічного артистизму та усвідомлення вчителем необхідності підвищення рівня педагогічного артистизму. Евристичний рівень характеризується добре розвиненими спостережливістю і увагою, оригінальністю думки, виразністю і заразливістю, умінням «збиратися» в потрібний момент, здатністю втілювати думку і переживання в образі, поведінці, слові. Креативний рівень асоціюється з високим ступенем результативності педагогічного артистизму, мобільністю психолого-педагогічних знань, духовністю змісту професійно-педагогічної діяльності, впевненості в собі, дипломатії у відносинах з людьми, прагнення до співпраці, чуйності, емпатії, емоційної реактивності, адаптивності, відкритості (вільне вираження почуттів, відсутність «маски»), гнучкості (легке вирішення проблем тощо).

Ефективний розвиток педагогічного артистизму забезпечується завдяки систематичному тренуванню органічності дії, на важливість якого вказував І. А. Зязюн. З цією метою доцільно використовувати ділові, рольові, евристичні ігри, акторський тренінг, вирішення проблемних педагогічних ситуацій тощо [12]. У навчальній та науково-педагогічній літературі є опис як окремих вправ, так і комплексних розробок практичних занять для різних цільових груп (напр., викладачі музичного мистецтва та світової художньої культури), практикуми з основ професійної майстерності, до складу яких входять заняття (тренінги) з розвитку емоційної гнучкості вчителя, полемічної майстерності, техніки виразної поведінки викладача на навчальному занятті.

Значний досвід впровадження театральної педагогіки в межах реалізації дослідно-експериментальної роботи за темою «Театральний клас» має педагогічний колектив СШ № 23 міста Києва. Програма

дослідно-експериментальної роботи, крім іншого, мала на меті підготовку педагогічного персоналу навчального закладу до роботи з учнями, що обрали театральне мистецтво як майбутню професію, допрофесійна підготовка та спеціалізоване навчання яких здійснювалось в процесі вивчення таких спецкурсів, як «Сценічний рух», «Сценічне мовлення», «Хореографічне мистецтво», «Вокальне мистецтво». До змісту навчання також включено теоретичні дисципліни: «Історія вітчизняного театру», «Історія зарубіжного театру», «Історія створення костюму» та інші. Протягом дворічного навчання учні 10–11 класів отримують рівень підготовки, необхідний для вступу на акторський або режисерський курс театального ВНЗ. Викладачі мистецьких ВНЗ, до яких вступають випускники театального класу, оцінюють рівень артистизму випускників СШ № 23 як високий або вище середнього, що свідчить про успішність розроблених в закладі програм навчання. Іншим показником є статистика вступу, яка не знижувалась нижче 75 % протягом останніх 5 років і проілюстрована діаграмою на рис. 1.

Рис. 1. Вибір випускниками театального класу напрямку навчання у ВНЗ

Аналіз наявних наукових досліджень та програм з розвитку акторської майстерності, орієнтованих на різні цільові аудиторії (актори, музиканти, викладачі музики та акторської майстерності), вивчення практичного досвіду роботи спеціалізованої школи № 23 міста Києва в дослідно-експериментальному проекті «Театральний клас», досвід впровадження навчального модулю «Театральна педагогіка» в змісті курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників на базі Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка (автор – С. І. Сафарян) стали основою для розробки експериментальної програми тренінгу з розвитку педагогічного артистизму. Мета тренінгу полягає в розвитку провідних складових педагогічного артистизму та включає систему вправ, спрямованих на розвиток емоційної гнучкості вчителя та техніки виразної поведінки. До змісту програми включено основні модулі «Сценічний рух» та «Сценічне мовлення».

Розроблена технологія включає такої діагностичний інструментарій.

Для виявлення типів акцентуації особистості педагогів (за потреби) передбачається використання тесту-опитувальника К. Леонгарда – Г. Шмішека. На основі запропонованої І. Ф. Ісаєвим класифікації рівні прояву педагогічного артистизму розроблено діагностичний інструментарій – анкету для самооцінювання рівня педагогічного артистизму. Крім того, передбачено моніторинг результативності впровадження навчального курсу – спеціально розроблена анкета, за допомогою якої визначається рівень задоволення освітніх потреб учасників за 5 індикаторами (блоками запитань): відповідність змісту навчального курсу заявленій тематиці (1); орієнтація процесу навчання на застосування на практиці(2); використання досвіду учасників групи в змісті навчання(3); відкритість викладача (тренера) до спілкування в процесі навчання(4); психолого-педагогічна підтримка викладачем (тренером) учасників групи (5).

Таблиця 1.

Анкета для оцінювання результативності курсу

№	блок	Запитання	Оцінка в балах				
			1	2	3	4	5
1.	1. Відповідність змісту навчального курсу заявленій тематиці	Наскільки зміст тренінгу відповідав заявленій темі та меті?					
2.		Наскільки зміст навчання був орієнтований на особливості педагогічної взаємодії в реальному навчально-виховному процесі?					
3.	2. Орієнтація процесу навчання на застосування на практиці	Якою мірою організація тренінгу (побудова та вправи) може бути корисною для Ваших уроків в школі?					
4.		Наскільки корисним для Вас особисто було обговорення методики проведення тих чи інших вправ, використаних тренером?					
5.	3. Використання досвіду учасників групи в змісті навчання	Наскільки в процесі проведення тренінгу враховувався досвід учасників групи?					
6.		Чи було корисним для Вас особисто обговорення досвіду учасників групи?					
7.	4. Відкритість викладача (тренера) до спілкування в процесі навчання	Наскільки доступним для професійного спілкування був тренер (викладач) протягом навчання?					
8.		Наскільки доступним для професійного спілкування був тренер (викладач) в позанавчальний час?					
9.	5. Психолого-педагогічна підтримка викладачем (тренером) учасників групи	Наскільки комфортно була для Вас психологічна атмосфера в групі?					
10.		Наскільки комфортно, на Вашу думку, навчальна атмосфера була для інших учасників групи?					

Своєчасний аналіз результатів моніторингу з використанням даної форми дозволить своєчасно скоригувати як зміст, так і організацію тренінгу та забезпечити якість навчання, зорієнтованого на врахування освітніх потреб цільової аудиторії.

Висновки і перспективи. Серед складових професійної педагогічної майстерності педагогічний артистизм посідає важливе місце. На основі проведеного аналізу зроблено висновки, що даний феномен відрізняється від феномену акторської майстерності і потребує спеціального розвитку в системі підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Включення відповідного теоретичного матеріалу до змісту навчального предмету «Педагогічна майстерність» є виправданим. Разом з тим проведений нами аналіз дає підстави стверджувати, що діагностування необхідних здібностей та їх практичний розвиток не здійснюється в необхідному обсязі ні в процесі професійного навчання, ані в системі післядипломної педагогічної освіти. Підставою для такого твердження є наявність у педагогічних працівників цілого ряду утруднень, пов'язаних з недостатнім рівнем розвитку педагогічного артистизму.

Аналіз наукових досліджень, практичного досвіду реалізації навчальних курсів з театрального мистецтва, узагальнення та систематизація одержаної інформації стали основою для розробки технології розвитку педагогічного артистизму, що містить науково-обґрунтовані засоби (діагностування здібностей та рівнів прояву артистизму в педагогічній діяльності); передбачає використання доцільних форм (практичні заняття у формі тренінгу); окреслює зміст навчання (програма курсу); пропонує засоби діагностики (тест-опитувальник К. Леонгарда – Г. Шмішека) та моніторингу успішності впровадження курсу (анкета для оцінювання результативності курсу). Апробація передбачена в межах регіонального експерименту «Програма професійного розвитку педагогічного персоналу навчального закладу», що ініційована Інститутом післядипломної педагогічної освіти та проводиться в 8 загальноосвітніх навчальних закладах столиці в 2016–2020 р.

Подальші наукові розвідки можуть орієнтуватись як на уточнення змісту поняття «педагогічна майстерність» та його складових, вивчення особливостей їх формування й розвитку в системі неперервної педагогічної освіти України, так і на визначення організаційно-педагогічних умов розвитку педагогічного артистизму в системі післядипломної педагогічної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Булатова О. С. Педагогический артистизм: [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / О. С. Булатова. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 240 с.
2. Емельянова М. В. Основы педагогического мастерства: Курс лекций

- для студентів дневного і заочного відділень педагогічного університету. / М. В. Емельянова, І. В. Журлова, Т. Н. Савенко. – Мозырь : УО «МГПУ», 2005. – 151 с.
3. Жорник О. В. Порівняльний аналіз специфіки театральної та педагогічної діяльності. / О. В. Жорник // Сборник научных трудов кафедры культурологии и искусствознания Одесского национального политехнического университета. – ЧП «Фридман А. С.» – 2002. – Вып. 5. – С. 43–50.
  4. Зязюн І. А. Краса педагогічної дії: навчальний посібник для вчителів, аспірантів, студентів середніх а вищих навчальних закладів. / І. А. Зязюн, Г. М. Сагач. – К. : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.
  5. Исаев И. Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя: учеб. пособие. / И. Ф. Исаев. – М. : Академия, 2004. – 208 с.
  6. Кайдалова Л. Г. Педагогічна майстерність викладача: Навчальний посібник. / Л. Г. Кайдалова, Н. Б. Щокіна, Т. Ю. Вахрушева. – Х. : Вид-во НФаУ, 2009. – 140 с.
  7. Львова Ю. Л. Творческая лаборатория учителя: кн. для учителя./ Ю. Л. Львова – М. : Просвещение, 1992. – 224 с.
  8. Максименко В. П. Педагогічна майстерність. Програма навчальної дисципліни. / В. П. Максименко – К. : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013. – 32 с.
  9. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. – 3-тє вид., допов. і переробл. – К. : СПД Богданова А.М., 2008. – 376 с.
  10. Сафарян С. І. Елементи театральної педагогіки у процесі формування педагогічної майстерності вчителя. / С. І. Сафарян. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://e-learning.kubg.edu.ua/ippp/course/view.php?id=94> – Назва з екрану. – Дата звернення: 03.04.2016.
  11. Сергєєва І. І. Артистизм як елемент педагогічної майстерності [Текст] / І. І. Сергєєва // Сборники научных работ НТУ «ХПИ» : Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти № 28 – НТУ «ХПИ», 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.kpi.kharkov.ua/View/45688/> – Назва з екрану. – Дата звернення: 03.04.2016.
  12. Чжан Гуй. Роль педагогічного артистизму у формуванні музиканта-педагога [Текст] / Гуй Чжан // Студії мистецтвознавчі. – 2009. – № 2. – С. 73–76.